

Așezări și gospodării din Bihor în secolele XVIII - XX

Raluca CIOMAGA*

Settlements and households of Bihor county in XVIII - XX centuries

-Abstract-

This article describes the radical change of Bihor villages plans as a result of measures initiated by the Austrian Empire "line drawing" of villages in the eighteen century. It also brings to the forefront how the "out of thickets of households" was made and how they have been forced to move to new locations of village hearths. Earlier that century, villages were mostly with "free hearths" appointed on rivers, along roads, often with many groves scattered over the hills.

Keywords: Settlement, household, home hearth, systematization, planning, household.

În analiza fiecărei așezări rurale, potrivit etnografilor, trebuie să avem în vedere cel puțin trei componente majore:

- așezare;
- gospodăria;
- locuința cu vatra.

Profesorul Barbu Ștefănescu era de părere că, așezarea rurală, privită retrospectiv, este o comunitate, un fel de lume mică dar completă, cu funcțiuni precise asigurate de familii, de stat etc., funcțiuni care sunt „plasate în centrul universului imaginat; spațiul satului este unul familial, de *prietenie colectivă*, este *acasă*, spațiu de rudenie, de vecinătate ... satul este înainte de toate obște, comunitatea tuturor locuitorilor: ritualurile au loc *înaintea satului*, înțelegerile se fac *fiind de față satul...*”. Până în secolul al XVIII-lea toate așezările rurale erau aglomerări mai mari sau mai mici de gospodării fără a se fi urmărit o aliniere a caselor.

---

*Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, ralucaciomaga@gmail.com

1 Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual. Cartea în practicile oblativ de răsumpărare a păcii comunitare în Transilvania sec. XVIII-XIX*, Oradea, Ed. Universității din Oradea, 2004, p. 71; „Personalizarea spațiului, însușirea lui cu trăsături benefice sau malefice, impune o atenție deosebită și în alegerea locului destinat construcțiilor, fie laice, fie eclesiastice. Sunt căutate acele amplasamente care oferă condiții fizico-geografice optime, dar pe lângă aceste calități locul respectiv trebuie să îndeplinească și atributul purității, adică să nu fie *bântuit* de duhurile rele”. Vezi această idee comentată de Livia Cătălina Muntean în teza sa de doctorat susținută la Universitatea din Oradea în anul 2010, cu titlul *Elemente de geografie istorică a Bihorului. (Secolul al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)* pornind de la ampla lucrare: Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală între ev mediu și modern*, Oradea, 1998, p. 207 și următoarele

Practic gospodăria omului era acolo unde avea și terenul de arătură pe care reușiseră generațiile anterioare să-l facă roditor.

Ulițele și drumurile satului printre gospodării șerpuiau în funcție de variate cauze: natura terenului, mărimea proprietății unei familii, toleranța sau intoleranța de vecinătate, tehnicile și mijloacele de transport.

Să luam ca exemplu harta ținutului Vașcău întocmită la 12 februarie 1827. Se observă în hartă că toate localitățile erau situate (ca și azi) pe firul văilor ce converg spre Crișul Negru. Oamenii aveau în primul rând nevoie de apă. De aceea gospodăriile lor sunt în albia unei văi.

În timpul împărătesei Maria Tereza, în Bihor ca și în alte părți ale Imperiului Habsburgic s-a întâmplat ceva cu totul nou în istoria rurală a zonei. Pe baza unor reglementări imperiale gospodăriile risipite pe suprafețe greu de controlat au fost aduse și recompuse în vetre rurale ordonate.

S-a întâmplat, deci, o sistematizare care a preuspus alte reguli de organizare a unui sat (după criteriul „de urbanism”, le-am zice astăzi): parcelări de gospodării chibzuite și mai restrânse;

- egalizarea laturilor intravilane;
- stabilirea precisă a lățimii drumului;
- depărtarea pronunțată a gospodăriilor de firul văii ce trecea printr-un sat;
- controlul și îndiguirea la nevoie a cursurilor de apă;
- evitarea răspândirii incendiilor printr-o distanțare precisă a construcțiilor vicinale în raport unele de altele;
- posibilitatea organizării pe stradă a transportului alternativ de o parte și cealaltă a străzii care trebuia să fie suficient de largă;
- drumul trebuia să fie delimitat de șanțuri iar malurile șanțului să fie „mobilate” cu poduri, podețe și punți de trecere;
- casele să urmeze linia strictă a mejdiei la stradă;
- casele să aibă cel puțin o fereastră la stradă pentru ca paznicul de noapte să poată să vadă că focul din casă este stins;
- fiecare intravilan trebuia să aibă loc precis pentru cimitirul satului, pentru biserică, școală, cârciumă, găbănaș etc;
- cimitirul se desparte de biserică prin faptul că lăcașului de cult i se rezervă un loc pe cât posibil în centrul așezării fără să fie cimitirul în preajmă
- ulițele satului au fost trasate cu rigla pe hârtie și apoi croite la fața locului de slujbași imperiali; de a veghea, de a ține la distanță strigoii
- ulițele și drumurile lor au devenit legături organice directe între *vatra satului* și *moșia satului*, între *spațiul habitațional* și *spațiul prin excelență pur economic* (țarină pentru cereale, pășunea satului, pădurea satului).
- depărtarea pronunțată a gospodăriilor de firul văii ce trece printr-un sat;

Ulițele vechi erau întortocheate cu drumuri ce treceau când de o parte când de alta a văii. Prin sistematizarea tereziană ulițele au devenit perpendiculare, secante, vectoriale,

paralele, circulare etc.

„În gândirea țaranului român *gospodăria* este și ea un spațiu investit cu sacralitate, ale cărui valențe benefice se impun a fi protejate magic: *poarta* și *gardul* cu parii antropomorfizați ori în care se puneau capete de cal sau de alte animale, cu scopul și alți agenți ai maleficilor, au acest rol.

În cadrul *gospodăriei* – ce cuprindea *casa*, *construcțiile* și *spațiile economice* din jurul său -, sacralitatea se dispune în cercuri concentrice: în jurul *vetrei* ca punct central se ordonează *spațiul locuinței*, în care sacralitatea este concentrată în mai mare măsură; riturile de întemeiere susțin această afirmație: ridicarea unei case debuta prin așezarea la temelie construcției a unor *simboluri sacrale*, cum se proceda în satele din zona Beiușului unde se puneau în cele patru colțuri ale edificiului «*olcuțe pentru statul cășii*», în care, alături de simboluri creștine – cruci de ceară -, ale fertilității – boabe de grâu, monede -, erau și simboluri cu caracter apotropaic – ouă clocite, căței de usturoi”².

În noile condiții de la sfârșitul secolului XVIII și în continuare în secolele XIX- XX, gospodăriile deveneau foarte asemănătoare. În gospodăria de tip anterior sistematizării, locul grajdului nu putea fi identic cu cel dintr-o altă gospodărie. Funcționalitatea era îndelung gândită de gospodar pentru ca gunoiul și dejecțiile rezultate din creșterea animalelor să nu inunde *bătăttura* casei ori să inunde beciul- în zonele de câmpie amplasarea acareturilor putea să aibă variabile puține căci relieful uniform permitea transferul de imagine a gospodăririi de la o familie la alta.

Sistematizarea a obligat pe fiecare familie să organizeze spațiul gospodăriei într-un anume statut:

- casa să fie de-a lungul locului de casă;
- grajdul să fie în fundul curții, departe de stradă;
- locul pentru nutrețuri să fie dincolo de grajd, *în arie*;
- în continuare era plasată grădina de legume și livada cu pomi și vie;
- acareturile erau fără loc precis, dar oricum, în curte cuptorul pentru pâine trebuia construit separat de orice altă construcție, iar fântâna să fie cât mai depărtată de grajd, eventual în ocolul casei aproape de poartă și de uliță.
- În societatea tradițională bihoreană un rol cu totul aparte îi revenea *vetrei focului*.

„*Simbolistica vetrei* în cultura populară românească pune mai întâi în evidență scaralitatea, încercarea de creștinare a ei, în sensul unui creștinism popular ce nu exclude asocierea magicului, prin icoanele de vatră păstrate până în contemporaneitate în unele zone ale țării. S-a subliniat locul său de centru de organizare și gândire al întregului numit casă și prin extindere, al întregului numit Cosmos: «*Vatra*, contact divin al Cerului cu Pământul, se continuă cu *coșul* și *gura coșului*. Această intrare a adăpostului rămâne, spre deosebire de ușă și fereastră, deschisă permanent spiritelor benefice sau malefice. *Vatra* și *coșul vetrei* sunt deci o gură și un spațiu sacru spre care gravita întreaga viață cotidiană: acolo se pregătea hrana și se încălzeau oamenii, acolo era locul potrivit pentru împlinirea descântecelor,

2 Ibidem,, p. 39-40;

pentru ghicitul viitorului și aflarea ursitei. De acolo, privind în sus, fata de măritat își striga sau își vedea iubitul, pe acolo înălța rugă mireasa după cununia religioasă ca să intre în starea darului, iar zeița Pasăre, în ipostaza de barză, aducea în cioc copilul. Vatra este gineceul divin, culcușul Pământului care, împreună cu țesutul solar, zămislește pâinea sacră, iar coșul un *axis mundi* care unește, la nivelul vetrei focului, cerul patern cu Pământul matern»³.

Toate acele măsuri operate în secolul al XVIII-lea au rămas în actualitate până la instaurarea comunismului care a adus cu sine tăvălugul uniformizării. În fiecare sat gospodăria agricolă colectivă avea perimetrul său cu:

- sediul de gospodărie;
- magazii;
- grajduri;
- hangare;
- silozuri; cântare;
- șoproane etc.

Epoca comunistă a adoptat:

- masificarea arhitectonică;
- uniformizarea simezelor;
- panorama supravegherii oricărei mișcări pietonale, comunitarismul total;
- cartierul dormitor;
- „mândria” țăranului ajuns la bloc;

-preocuparea pentru abandonarea și distrugerea grajdurilor și cotețelor din gospodărie deoarece creșterea animalelor în gospodărie era restricționată, mijloacele de transport și animalele de tracțiune fuseseră confiscate de colhoz;

- din *producător* individual țăranul devenea *consumator* de bunuri raționalizate;

- blocul trebuia să devină locuință generală pentru toți, un cămin restrâns și insalubru, controlabil și având totul sub controlul statului: apă, lumină electrică, televiziune, difuzor de radio, cutie poștală la nevoie controlabilă de miliție, supraveghere permanentă spre a nu fi ascultate posturi de radio străine etc.

Locuirea în comunism trebuia să fie în permanență controlată de stat. Orice libertate individuală trebuia anulată. *O producție de masă* trebuia să genereze o *cultură de masă*.

Vechimea și caracterul compact al așezărilor românești, mulțimea acestora, nu le-a permis unguirilor aflați în migrație să se așeze decât în 3-4 locuri, pe malul crișului Negru și a Văii Roșiei, pe terenuri supuse viiturilor și îmlăștinării. Ei le-au făcut să rodească consolidându-și așezări stabile: Târcaia, Grădinari, Remetea și Uileacul de Beiuș⁴. de altfel însăși denumirea ultimei localități este semnificativă. Uilea vine de la „uj lak”, ceea ce înseamnă „loc nou”. La Remetea exista un puternic voevod al românilor, cu timpul voievozii de Remetea au trecut în rândul clasei dominante, deznaționalizându-se și evident favorizând în continuare stabilirea în localitate a unguirilor.

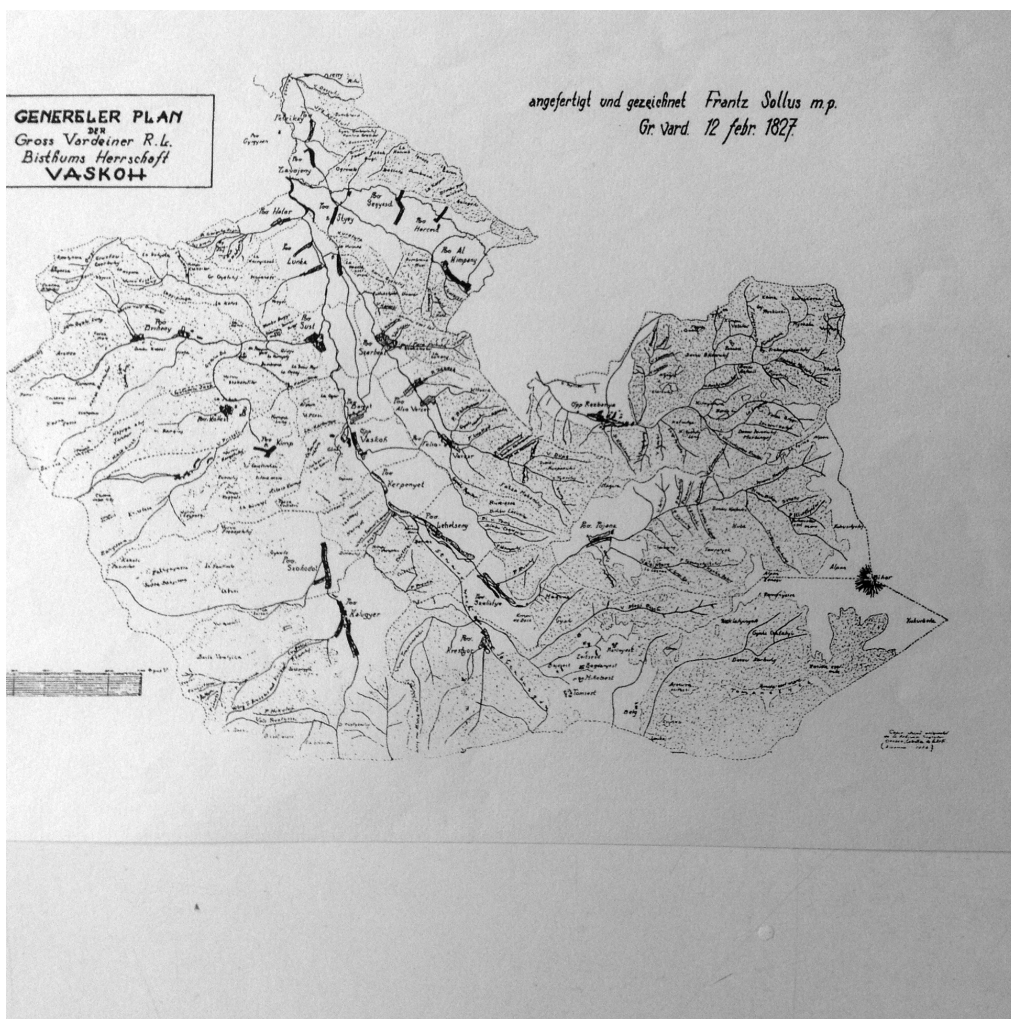
Concomitent cu dezvoltarea târgurilor și a orașului Beiuș, populația maghiară, mai

³ *Ibidem*, p. 40

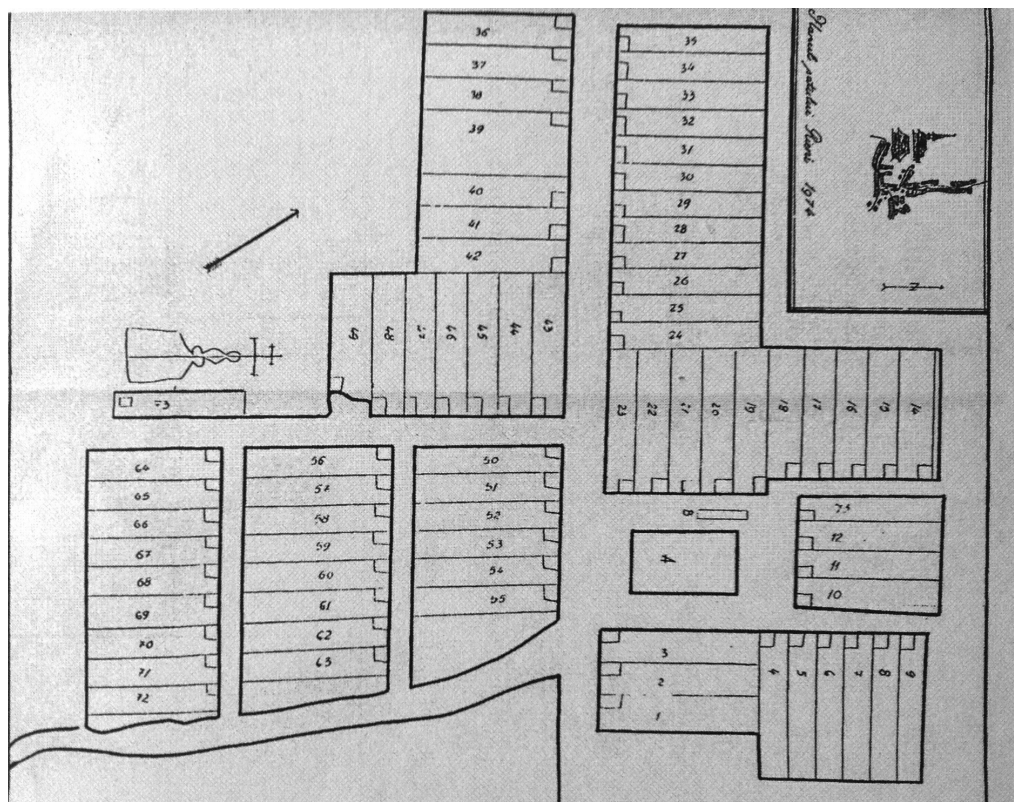
ales organele administrative, a pătruns și în orașul din centrul ținutului. Au mai fost stabiliți unguri și la Finiș, dar în număr mai mic.

Satele ungurești ori cele mixte nu se deosebesc absolut deloc de cele românești din toate punctele de vedere. Aceleași condiții socio-economice au generat similarități.

Fig. 1. VAȘCĂU, 1827
Harta Domeniului Vașcău. Satele sunt așezate pe văi.
Sursa: V.Maxim, I.Godea

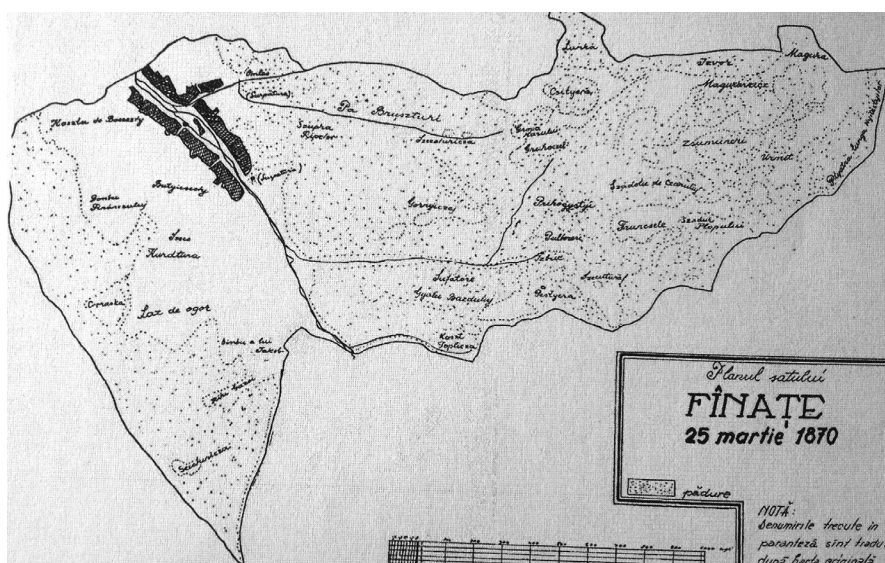
4 Negerfalva= satul Negru; Remete = pustnic, singuratic; Ujlak = loc nou, vatră nouă, așezare nouă; Târcaia se cheama în sec. XIII „Tarkand”.

Fig.2. RIENI, 1772

Planul satului cu poziționarea bisericii de lemn.

Sursa: V.Maxim, I.Godea

Fig.3. FÂNAȚE, 1870

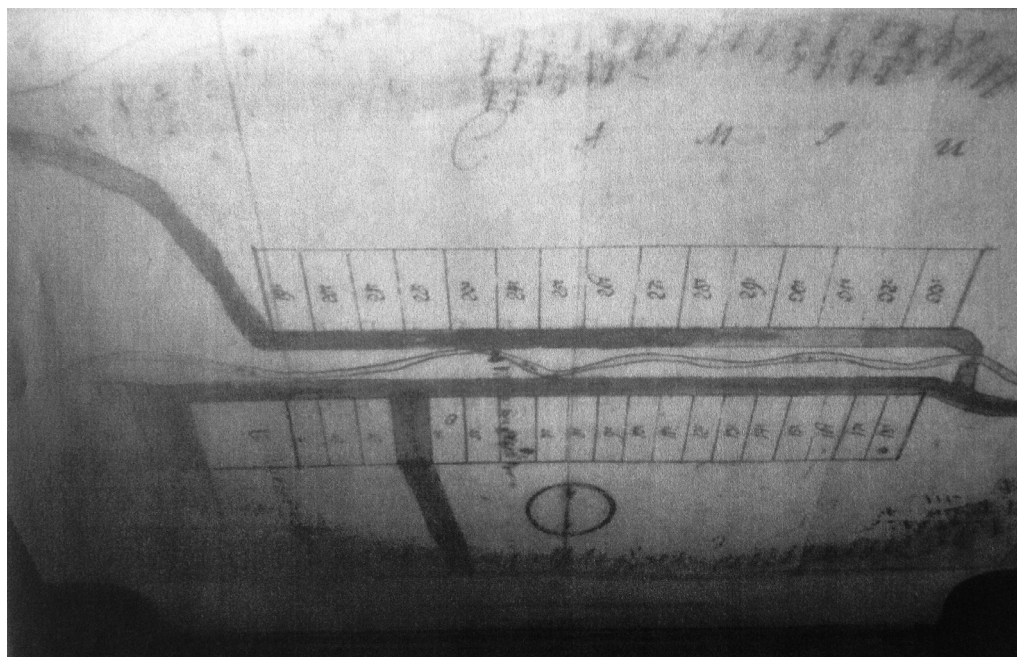
Planul satului

Sursa: V.Maxim, I. Godea, op.cit.

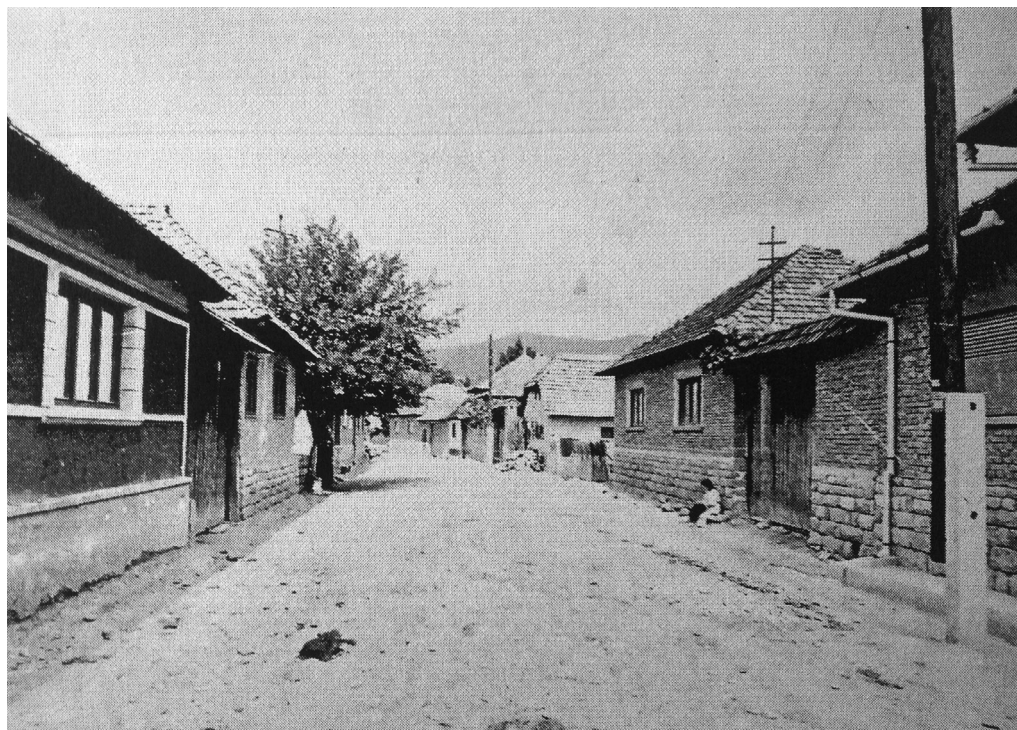

Fig.6. BĂIȚA, 1773
A.N. D.J. BH Fond: Episcopia romano-catolică
Dosar 2217, rola 1,f.12

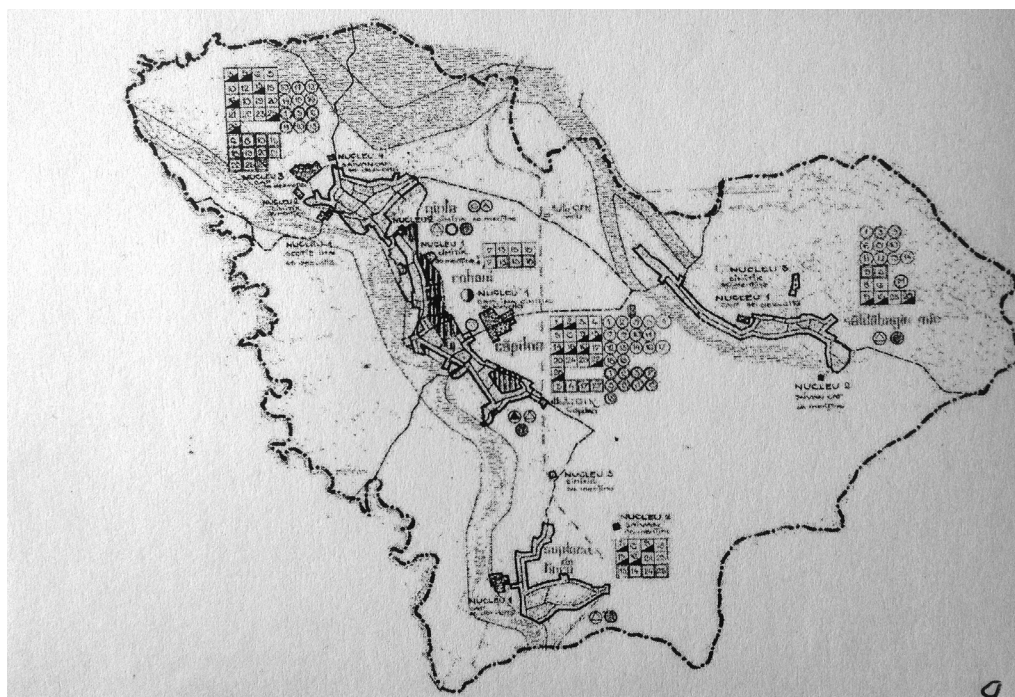

Fig.7. PIETROASA, jud. Bihor, uliță 1975
Sursa: Arhiva Muzeului Țării Crișurilor
(în continuare prescurtat M.Ț.C)

Fig.8. ȘUNCUIUȘ, jud. Bihor, 1806
 Hotarul satului cu pădurea din jur
 Sursa Arhivele M.Ț.C

Fig.9. ROHANI, SĂLDĂBAGIU MIC, GINTA, CĂPÂLNA
 Planurile satelor actuale

Fig.10. ZECEHOTARE
Cheotoare de bârne rotunde
Sursa: foto I.Godea

Fig.11. DAMIȘ
Grajd de poiată (sec.XIX)
Sursa:M.Ț.C.

Fig.12. CĂRMĂZAN Zecehotare, 1978
Se construiește tradițional o puiată
Sursa:M.Ț.C.

Fig.13. DAMIȘ, 1975
Casă bicelulară din secolul XIX
Sursa M.Ț.C.

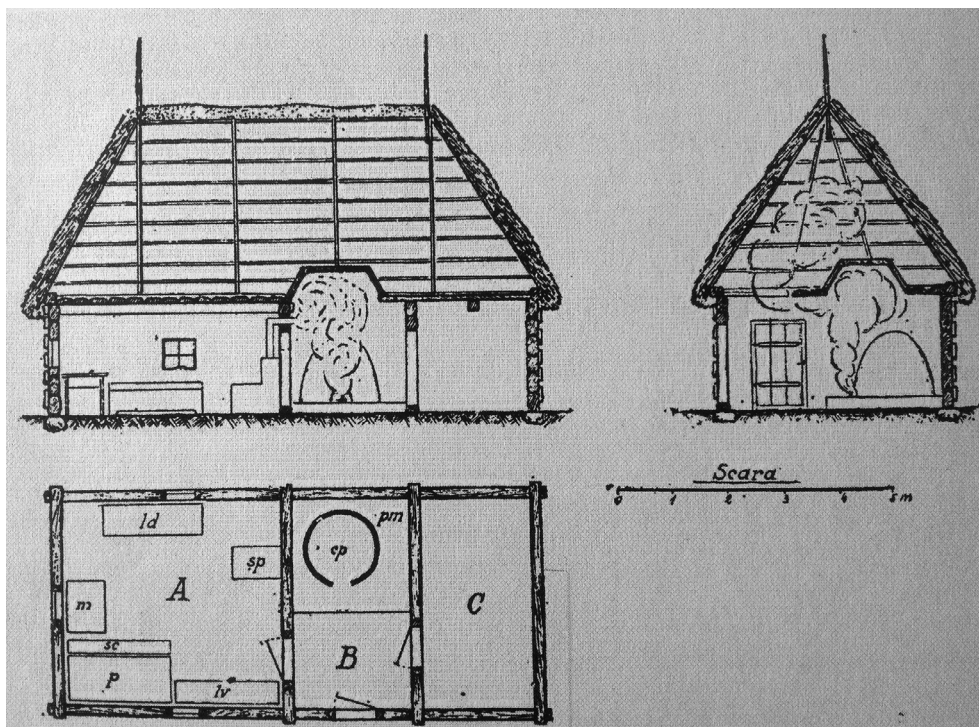

Fig.14. STÂNCEȘTI, 1977
Case de la începutul sec. XX
Sursa: M.Ț.C.

Fig.15. CÂMPANI DE JOS, jud. Bihor, 1844
Fațadă de poiată cu șură și cotețe
Sursa: Arhivele Oradea, Colecția de planuri și schițe, Dosar nr. 1326

Fig.16. Plan et sections d'une maison á four dans la tinda, Valea Neagră (dép. Bihor), A = chambre d'habitation, B= la tinda avec le four (cp.), pm = (pomnol) socle. C- chambre de réserve, m = table, sc = siège, p = lit, lv = banc, ld = coffre, sp = fourneau de cuisine.

Sursa: R. Vuia, Studii de etnografie și folclor, vol.I, București. Ed. Minerva, 1975, p . 399

Fig.17. POȘOLOACA, com. TILEAGD

Casă din sec. XVIII

Sursa: A. Chiriac

Fig.18. GALOȘPETREU
Conacul Draveczi, 1846
Sursa: A. Chiriac

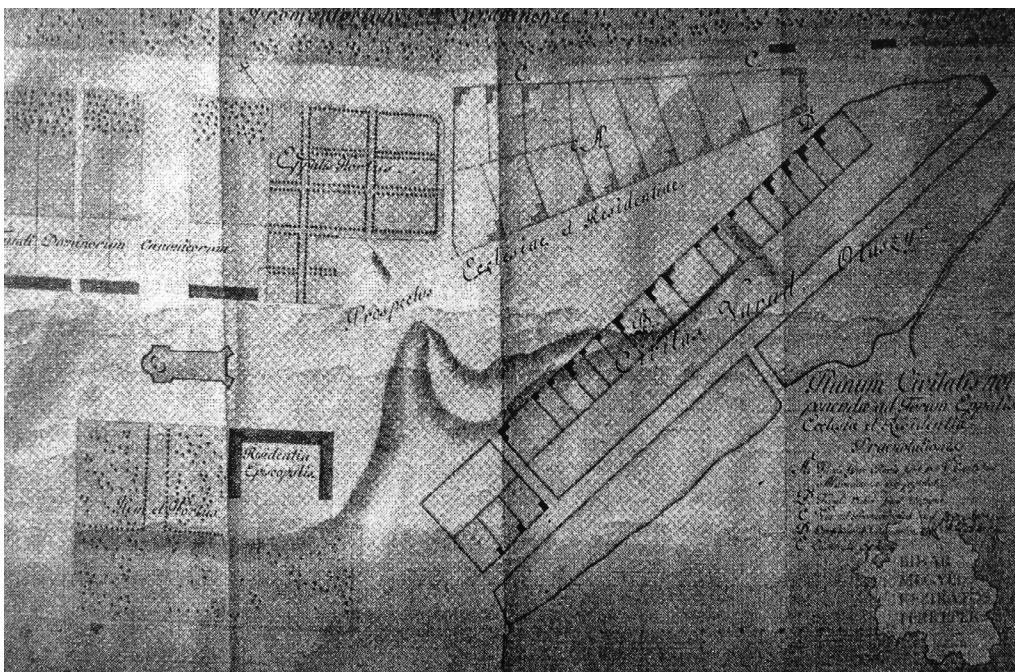

Fig.19. A.N. D.J. BH
Colecția planuri și schite
Inventar 598, dosar 801

Harta prediului hicske (= livadă) în anul 1794.

În partea de vest a satului este desenată pe hartă cârciuma lângă care se află o fântână cu cumpănă. Cârciuma este plasată la o răscruce de drumuri.

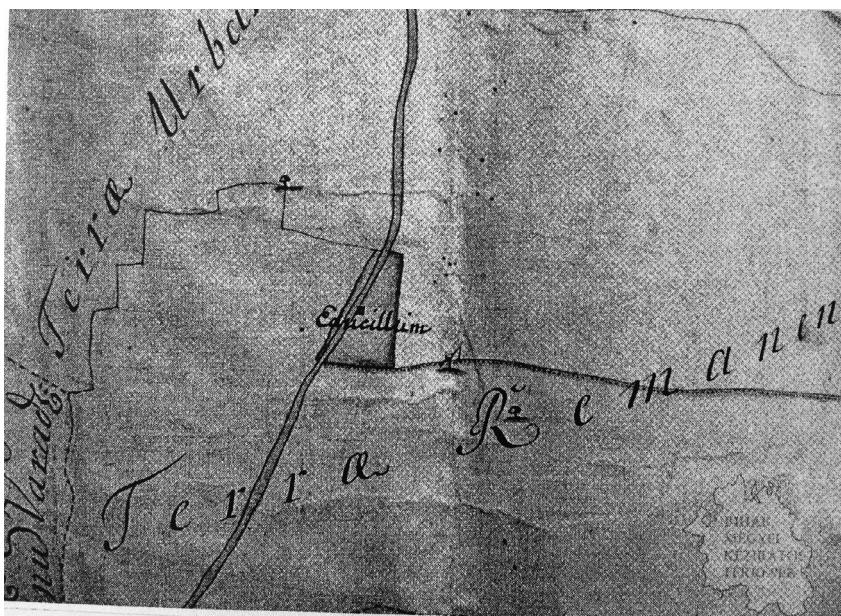

Fig.20. A.N.D.J. BH

Colecția planuri și schițe Inventar 598, dosar 436

Planul stabilit pentru trasarea noului oraș Oradea – Olosig în regiunea bisericii și rezidenței episcopale în anul 1795.

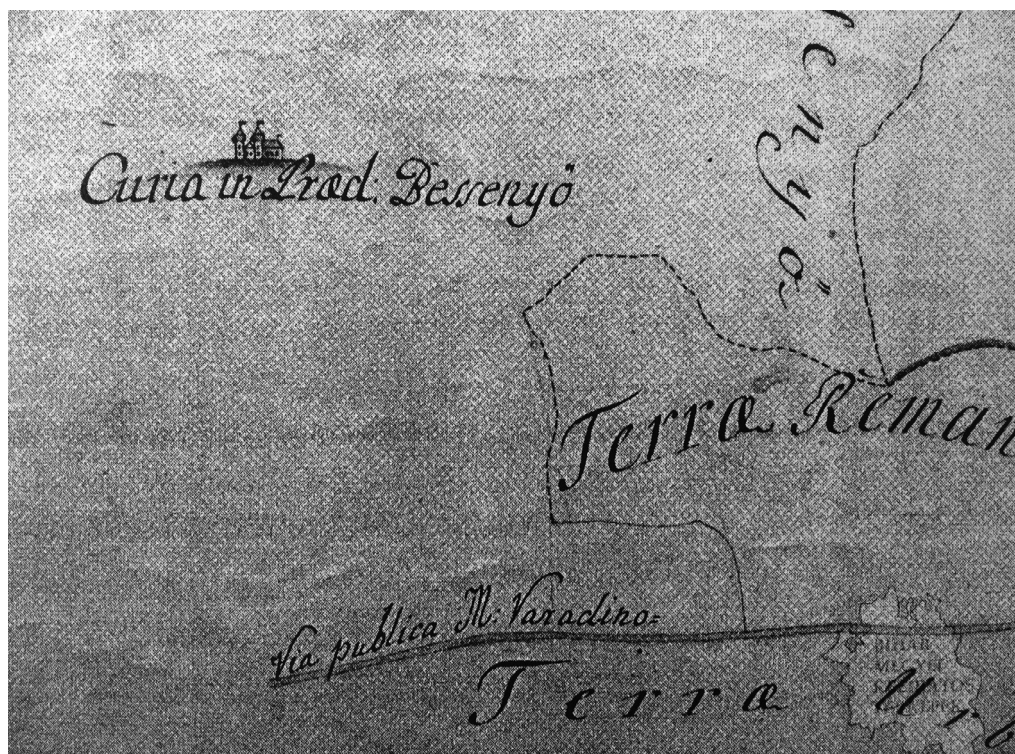
Fig.21. A.N. D.J. BH

Colecția planuri și schițe, Inventar 598, dosar 715

Hartă din 1790-1800

Mai la sud-vest de prediul Șumugiu apare o fântână cu cumpănă și un perimetru unde scrie, Educilum = cârciumă, clădire pe o apă (undium)

Fig.22. A.N.D.J. BH

Colecția planuri și schițe Inventar 598, dosar 715,
Hartă de la 1790-1800

Mai la sud prediul Macea (azi Livada de Bihor) apare pe hartă curia din prediul Beseneu nu departe de drumul public ce ducea spre Oradea.

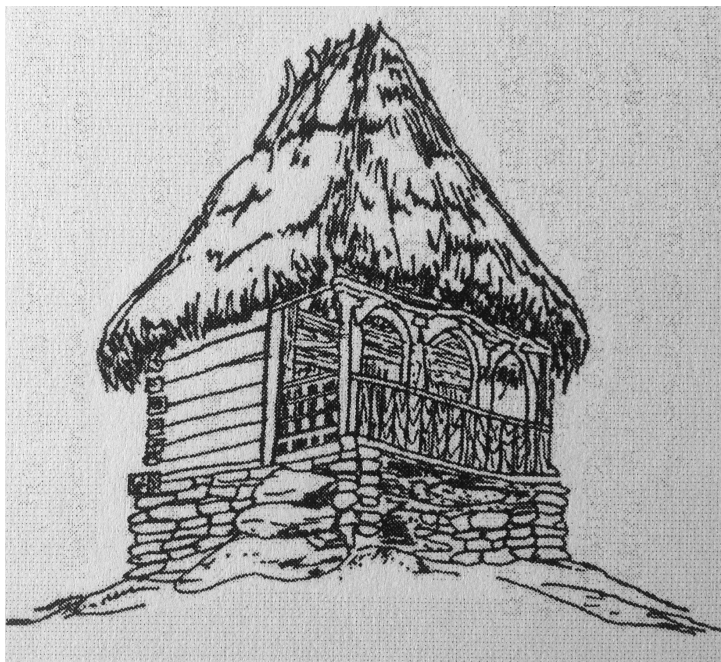

Fig.23. CORNICEȘTI

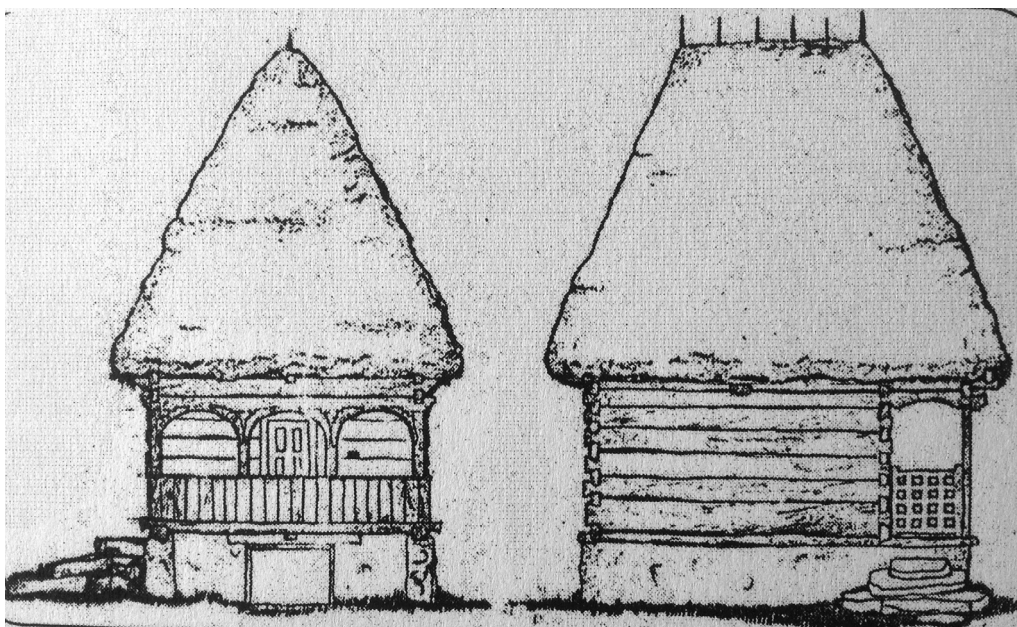
Casă cot (1974)

Sursa: foto I.Godea

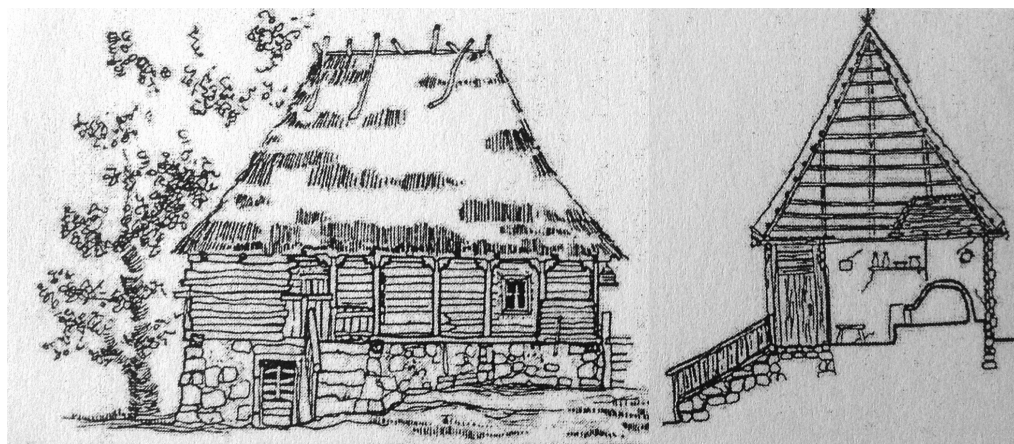

Fig.24. Găbănaș din Munții Apuseni
Desen: Ion Vlădițiu, 1973

Fig.25. Case din Munții Bihorului
Desen: C-tin Joja, circa 1950

Fig.26. Casă veche, pe două nivele, cu acoperiș de paie și cetină de brad
Desen: arh. Sorin Gavra

Fig.27. BULZ, aprilie 1970
Casă veche
Sursa: foto Barbu Ștefănescu

Fig.28. COCIUBA MICĂ, jud. Bihor
Casă veche

Sursa: R.Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, Buc, ed. Minerva, 1980, pl.XVIII

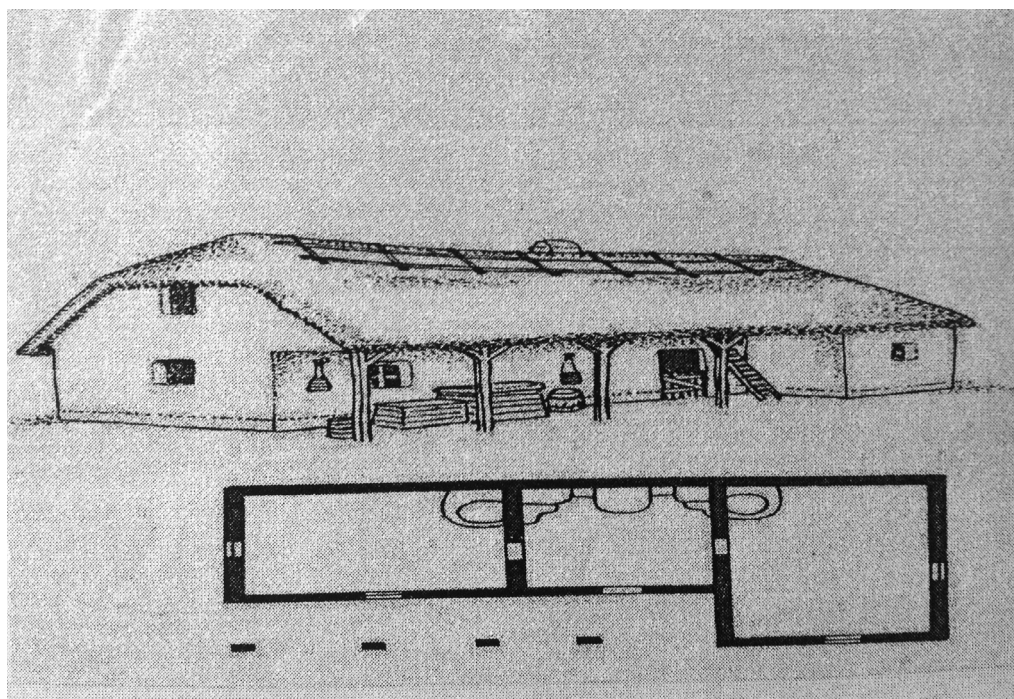

Fig.29. SĂLACEA
Casă veche (foto 1976)
Sursa: M.Ț.C.

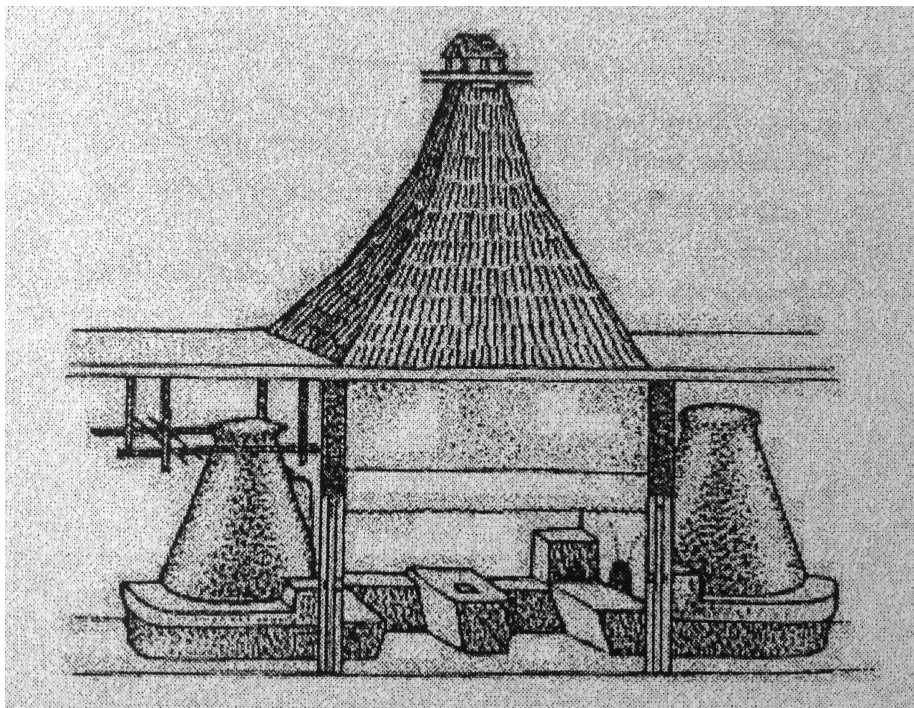

Fig.30. MIȘCA
Casă învelită cu stuf (1974)
Sursa: M.Ț.C.

Fig.31. Casă de pământ bătut, învelitoare din trestie. Tavanul este larg; cu pământ pe jos. Este tipică pentru Pusta Ungariei ca și pentru Câmpia de vest a României. Datează de la începutul sec. XX
Sursa: Balassa – Ortutay, Magyar neprajz, p.174, fig. 56

Fig.32. Secțiune longitudinală într-o casă de câmpie, În tindă vatra liberă, deasupra băbura. În cameră, cuptor orb, când focul se face din tindă.

Deasupra cuptorului este ruda de culme

Sursa: Balassa – Ortutay, Magyar neprajz, p.174, fig. 56

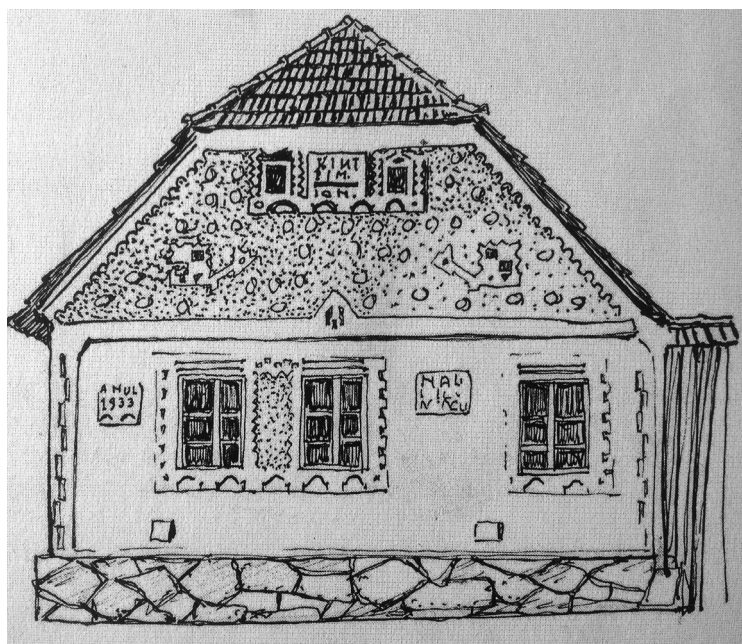
Fig.33. LAZURI DE BEIUȘ

Casă din 1923, detaliu

Sursa: foto Ovidiu Pascu (2011)

Fig.34. CORNISEȘTI
„Casă cot”
Sursa: M.Ț.C.

Fig.35. SEBIȘ
Casă veche, fronton
Sursa: schiță de I.Godea